

Honnan ismerte Arany János Páris ítéletét?

Az »Irodalomtörténeti Közlemények« legutóbbi füzetének 406. lapján Dr. I. b. jegy alatt, *Arany János és a Hármas História* című cikkben azt olvasom, hogy Arany János abban a felkőszöntő versében, melyet gyermekifjú korában tanítójához intézett s mely most a »Hátrahagyott iratok« közt olvasható, a Hármas História hatása alatt állott, így irván le Páris ítéletét:

Junó gazdagsággal Párist megbiztatta,
Egy arany almáért, de el nem kaphatta,
Minerva tudományt ígér s bölcsességet,
De ezzel sem ére szándékában véget,
Vénusnak végtére az volt ígéréti
Hogy a legszebb leányt ölébe ülteti.

Én azonban ismerve Aranynak Gyöngyösi iránti vonzalmát, hajlandóbb vagyok már csak azért is azt hinni, hogy Gyöngyösi Murányi Vénusának (III. 136.) hatása alatt és ez után készült, mert sokkal több hasonlóságot találok köztük, mint az idézett vers és a Hármas História idézett helye között. Véleményem igazolására szolgáljon Gyöngyösi rokon helye:

Junó gazdagsággal Párist edesgeti,
Bölcs tudományt ígér Pallas s hitegeti,
Szép Léda leányát Vénus emlegeti,
Ha ő lesz a nyertes (mond) azt ölelgeti.

DR. RUPP KORNÉL.

KRITIKAI ROVAT.

LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ.

Tisztelt szerkesztő úr!

Fogadja köszönetemet elismerő bírálatáért. Nagyon jól esik egy komoly tudósnak nagybecsű hozzászólása és méltatása. De mégis legyen szabad az igazság érdekében hosszabb választással lépnem e becses folyóirat olvasói elé. A kérdést ugyanis annyira fontosnak tartom, hogy nézetem szerint nem beszélhetünk róla eleget. Elméletem felöleli és megmagyarázza az egész erkölcsi világot, psychológiát, aesthetikát, erkölccsant, jogot, sociológiát, nyelvtudományt, művészetet, műveltség- és politikai történetet, érthetővé tesz sok olyat, amit nem értettünk, csak sejtettünk, és láttunk. Előtte ma már egy csodálatos törvénynek látszik az egész, szellemi élet-

tünk törvényének, melyről mindennap jobban megbizonyosodom. Tisztelt bírálóm azonban csak problémának tekinti. Nem akarok itt egy csomó bölcselőt idézni a problema fogalmára, egyszerűen megoldandó kérdésnek nevezhetjük. Talán föltevés-, hypothesisnek is mondhatnók. Én nem tartok *Newton*-nal, nem mondom: *Hypotheses non fingo*, inkább magamévá teszem *Bernard Klandiusz*, a nagy tudós és jeles gondolkodó nézetét, hogy nem csak jogosult a föltevés, hanem föltétlenül szükséges is. A tapasztalást, a kísérletet izgatnia, ösztönöznie kell az eszmének és az elméletnek, hogy előbb-utóbb sikert arathasson. A tudósnak, a gondolkodónak szembeütnie valamely tény, mely egy eszmét kelt bensejében. L'idée neuve apparaît avec la rapidité de l'éclair comme une révélation subite, mint valami kinyilatkoztatás villámgyorsasággal jelenik meg az eszme, mondja Bernard. Ez azután kutatásra ingerli az embert. Ez a föltevés módszere, melyet nagy sikerrel használtak századunk tudósai és fölfedezői. Igaza van Comte Ágostonnak, mikor azt mondja: On ne cherche à démontrer que les théorèmes qu'on s'est posés. Szükséges tehát, hogy, ha újat akarunk teremteni a tudományok világában, új eszménk, új elméletünk legyen. Ez megvan nekem is, mint t. bírálóm nagyon elismeri.

Én azonban tovább megyek és azt hirdetem, hogy ez már nem problema, nem hypothesis, nem theorema, hanem az erkölcsi világ legnagyobb törvénye. Lássuk, hogy lehet ezt a merész állítást bebizonyítani.

A természeti világban Kopernik rendszere, Galilei és Newton tana mindaddig hypothesis, míg a számok nem igazolják, mondja Dugald Stewart. De mit csináljunk az erkölcsi világgal, hol nem uralkodnak oly világosan a számok, hol nem érvényes a meter-rendszer? Hitem szerint itt is van egy tudomány, mely a menyiségtan szerepét teljesíti az erkölcsi világban s ez a történelem. Ha az én elméletemet a történelem érvei nélkül alkalmazhatnók a *mental aspect-re*, számtalan kétely támadna az olvasóban. Talán ez is egyik oka, hogy mikor felolvastam valamely bölcsésznek, ez avval állott elő: Mit mondanak hozzá a történetirők? Igaz, hogy történetirőink is azt kérdezték: Mit tartanak fölé a philosophusok? Én azonban mindenekelőtt a historikusoktól várom az elismerést, a philosophusoktól nem félek. Ők előbb-utóbb meghajolnak a történelem tekintélye alatt. Őket rendesen a természeti tudományok és a történelem vezetik magyarázataikban. Az én theoriám is a természettudományoknak s kivált a történelemnek köszöni eredetét.

Legelőször is ifjúkorom óta tapasztaltam, hogy bármily igaznak tartottam valamely nézetet, bármennyi érveléssel bizonyítottam, nem használt semmit, ha el is fogadta egy-két gondolkozó, nem kellett a legtöbbnek. Az orthologia elleni nagy vitában napnál világosabban bebizonyítottam az orthologia tanának helytelenségét, linguistikai és philosophiai alapon vitattam döreségét, semmit sem

értem el vele; ellenfeleim hallgattak ugyan a czáfolással, de soha sem adták meg magukat; pedig én azt szerettem volna, ha igaz a nézetem, mindjárt hajtsan fejet az ellenfél. Ebből arra a meggyőződésre jutottam, hogy az ember nézete nem függ akaratától, sőt belátásától sem, hanem az uralkodó eszmeiránytól. A legtöbb ember hatása alatt áll. Januárban megírtam Bréal híres nyelvésznek, hogy amit ő a *Revue des deux mondes* deczemberi füzetében szépen és alaposan bizonyít, azt én évek óta hirdetem orthologusaink ellen, ha nem is oly szépen és alaposan, de csak kevesen hallgatnak rám.

Azután mintegy harmincz év óta szüntelen kerestem a történelemben bizonyos egyező irányokat, melyek egyszerre léptek föl egyes országokban anélkül, hogy egyik a másiktól tanulhatta volna. Ezekről azt vélték idáig a történetírók, hogy az egyik nemzet a másiktól tanulta el. Néha positiv alapja volt e nézetnek; de a legtöbbször nem. Így láttam a legkülönbözőbb népeknél a XVI., XVIII. és a XIX. században neológiát, míg a XVII-ikben, a XIX. elején és második felében orthológiát. Azután a hatvanas és hetvenes években láttam az egész művelt világon orthodoxiát, a liberális katholikusok kárhoztatását, a syllabust, az infallibilitást, a vatikani zsinatot, a protestans és zsidó orthodoxia gyarapodását, a védvámokat, a czéhrendszer sürgetését, a tekintély hatalmát, az idegen szokások, erkölcsök és nyelv megvetését vagy üldözését, a népek kölcsönös gyűlöletét, az antisemitismust, a művészetben a realismust, a naturalismust, a kedves, könnyed dal és hangulatos lyra terjedését, az igazi elbeszélés és igazi dráma kedvelését, a styl könnyed, házias, kedves folyását, a közigazgatásban a helyi patriotismust, a decentralisatiót, az agrar törekvéseket, a hitbizományokat, az arisztokratia, a klerus befolyását, a polgári házasság bukását, a mindennapi életben a gyakorlati felfogást, a családi érdek befolyását, a nepotismust, az önzést, a testületi szellemet, a servilismust, a tompa elégedetlenséget, a hatalom embereinek dölyfét, gögjét, az egyes nagyot akaró tehetségek elzüllesztését stb. stb.

Ezek láttára támadt bennem a gondolat, hogy kell közöttük valami rokonságnak, atyafiságnak lenni. Ez azonban csak merész, mondjuk, vakmerő föltevés volt. Számtalanszor beszéltem erről Beksics Gusztáv barátommal. Mindketten ebben az irányban haladtunk. Én legalább a hetvenes évek óta mindig nagyobb buzgósággal törtem rajta a fejemet.

Azután szenvedélyesen kutattam az ellenkező irányok napjai után. Nem volt nehéz megtalálni. Például 1820 és 1840 között épen ellenkező gondolkodás uralkodott a mostanival. Például a művészet és irodalomban a mostani melegség, bensőség helyett hideg, ünnepélyes ódai häng, nagy szólamok, feszes, körmondatos irány, csipős szatira, maró sarcasmus, senkinek sincs érzéke a realhoz, csupa idealisták, a kik lelkesednek, humanusan gondolkoznak, mindenkit keblökre emelnek, önzetlen rajongók, doctrinairek, a kik

saját eszök és szívök szerint óhajtának átalakítani a világot, újítók; ha drámát vagy eposzt írnak, czélzatosak; nem tudnak igazi alakokat, egyéneket teremteni, alkotásaikban hiányzik az igazi test és vér; hölgyeik mind ideális és érzelmes teremtések mint Jósikáé, Vörösmarty *Szép Ilonkája* stb. milyeneket ma már nem ismerünk.

Sokat bajlódtam a nemzetiségi kérdéssel is. A legkitünőbb gondolkodók műveitől kértem tanácsot. Össze olvastam angol, német, francia, olasz bölcsekszeket, politikusokat és különösen műveltség-történetírókat. Nem kell mondanom, hogy egy sem elégített ki. Hisz még 1891. évi decemberben is Bréal oly gyarló fejtegetést adott a nemzetiségről, hogy csak ott volnánk a kérdéssel, a hol ötven év előtt állottunk. Az actio és reactio szerepe vetett ugyan egy kis világot a kérdésre; a dolog azonban nagy részt érthetetlen maradt. Kant, Hegel, Schelling, Comte, Schopenhauer, Hartmann, Spencer stb. mind nagy ember volt előttem, de hiába kértem tőlük felvilágosítást. Pedig végre is Spencer adta meg. Mikor már összekutattam az egész történelmet és láttam a két egymás után feltűnő irányt, eszembe jutott Spencer rhythmikus mozgásának tana, mely szerint a haladó tárgy visszalöketik, mert nincs *vacuum* a természetben. Ekkor azt kértem: Mi löki vissza az új eszmét? És egy pillanatra mint a villám ébredt bennem a gondolat, hogy a létező gondolkodás- és érzésmód, a régi szokások, erkölcsök, a régi vallás, művészet, nyelv stb. vagyis más szóval a nemzeti eszme. Ezzel meg volt magyarázva a legnagyobb nehézség, hogy habár a XVII. század és a XIX. eleje rokon a mostanival, még sem ugyanaz, mert félig-meddig belé olvadt az új eszme és átalakította a nemzetet.

És mikor a történelem és a philosophia idáig juttatott, elővettem az egyes erkölcsi tudományokat s kezdtem oldogatni a nehéz kérdéseket. Úgy találtam, hogy elég könnyen válaszolhatok a legtöbb kérdésre. Nem untathatom itt a t. olvasót az egyes tudományokkal, csupán *Guyannak* munkáját veszem elő, ez a *L'art au point de vue sociologique*. Az aesthetika úgyis rokon az irodalomtörténettel. Ezt a munkát sem elemzem pontról pontra, hanem kikapok belőle egyes érdekesebb helyeket.

A 28. lapon mondja, hogy a német aesthetikában az a banális megkülönböztetés fordul elő, hogy némely genie subjectiv, a másik objectiv. Goethét és Shakespearet az objectiv geniek közé sorolják, pedig kell-e alanyibb mint *Werther* és a *Vihar*? Azért haszontalannak tekinti ezt a distinctiót és a régi *ineffabile individuum*-mal áll elő. Pedig igazuk van a németeknek. *Werther* a reactio hajnalán készült, mikor még Goethe lelkében erős volt az alanyiség, mikor nem tudott annyira tárgyas lenni, mint midőn a *Hermann és Dorothea* írta. *Werther* 1774-ben jelenhetett meg, tehát a reactio hajnalán, míg a *Hermann és Dorothea* 1797-ben, tehát 23 évvel később a reactio délpontján, mikor Németországban minden téren mutatkozott a reactio. A *Vihar* Shakespearenek a

műve, a ki az új és a nemzeti eszmének összeütközése idején élt, s a mint tudjuk, a lyra nagy mestere is volt.

Az 55. lapon említi, hogy némely író bizonyos időben nagy hatalommal lép fel, fényes sikerei vannak, de néhány év múlva elszigetelve áll, nem ébreszti fel többé rokonszenvünket. E tüné-mény okát abban keresi, hogy az általa képviselt typus nem tudott megfelelni az egyszerű és örök élet typusának. E homályos magyarázat nem derít föl semmit. Elméletem azonban mindjárt megfejtí a nehézséget. Chateaubriand főművei a reactio merész, genialis alkotásai. Az ő munkái a XIX. század nemzeti eszméinek leggyöngébb részével, a vallásos elemmel foglalkoznak, melyet már nagyon megbolygatott a XVIII. század. 1820 körül megérkezett az új eszme és csakhamar elszigetelte az egy ideig csodált, ünnevelt férfit, a kinek már nem volt ereje szakítani multjával mint pl. Lamennais, Hugo Victor tette.

A 73. lapon kezdődik nagyobb tanulmánya az idealismus és realismusról, melynek egyik alapgondolata, hogy a tudományos szellem haladásával szükségképen növekedni fog az őszinteség a művészetben, vagyis az igazság, más szóval a realismus. És hogy megvigasztaljon bennünket, óva int a trivialismustól, módokat nyújt, hogyan meneküljünk előle. Mind nagyon szép és elismerésre méltó, de hiábavaló törekvés. Elméletem szerint tudjuk, hogy a nemzeti eszme művészete objectiv, realista, utóbb naturalista és trivialis. A nemzeti eszme petyhüdésével ezen a lépcsőn halad lefelé a művészet, hogy az új eszme lázas és ideálista forradalma után újra megkezdjé lépcsőzetes utját. A reactio e fokozatát mutatják némileg Aeschylus, Sophokles, Euripides a drámában, a mint egymás után következnek. Ugyanazt tárja elénk Corneille, Racine, De la Motte és társainak egymásutánja, az angoloknál Marlowe, Shakespeare, Dryden és társai. A mostani reactio első francia regényírója, Feuillet, még erősen ideal-real, Flaubert már realisticusabb, Zola és társai naturalisták; nálunk Jókai regényeiben sok idealismus van, hőseiben kevés az igazság, a mostaniak erősen realisták, sőt naturalisták; az ötvenes, hatvanas évek drámáiban sok az idealismus, Csiky Gergely már erősen realista, sőt naturalista.

A 162. lapon kezdi meg nagy tanulmányát a bölcsészeti és socialis eszmékről a költészetben. Guyau védi ezeket az eszméket, hisz a nagy költők, a nagy művészek a tömeg kezdeményezői, a idogmátlan vallás papjai, mondja Hugo Victor. A művészet nem követheti a *l'art pour l'art* elméletét, hisz ez megfosztaná komolyságától. A művészet hivatása sem engedi ezt. A mai költői hanyatlás idején, mikor a forma játéka tekintik a költészetet, fontosnak találja e fejlődés tárgyalását. Századunkban a francia költészetet a bölcsészeti, erkölcsi és socialis eszmék lelkesítették. Lamartine még közelebb áll a theológiához mint a bölcsészethez. Ez a Racine-ok, Rousseau-k, Chateaubriand-ok kódos, határozatlan vallá-

sossága. De Vigny és Musset már kilépnek a közhelyekből és az épületes szentbeszédekből. Hugo szórja a villámai, ő nem prédikáció, hanem látnoki enthusiasmus.

Ezt az érdekes aesthetikai kérdést a legkönnyebben megmagyarázza elméletem. A célzatos művészet kora az új eszme időszaka. Az actio öleli fel a bölcsészeti, vallási, erkölcsi, socialis eszméket és ódai hangon zengi őket. Így volt a XVI. és XVIII. században, továbbá 1820-tól 1850-ig. A reactio teljes győzelmével háttérbe szorulnak az eszmék, elhanyaglik az óda. A német *Gottschall* még azt hiszi, hogy az óda modernizálása segít a bajon. Pedig hiába. Hugo philosophiai, socialis ódáit a hetvenes években dagályos declamatioknak tekintette a közönség, elfordult a nagy lantostól. Ma Petőfi ódáit sem szavalják, pedig husz-harmincz év előtt még mindenkit magával ragadott. Nem csoda, mert minden vonalon győzött a nemzeti eszme. Theoriám megfejtí, megmagyarázza a célzatos művészet annyiszor vitatott kérdését: A reactio idején uralkodó a *l'art pour l'art* tana, míg az actio napjain mindenfelé hódít a célzatos dráma, eposz és lyra.

De ne folytassuk Guyaut.

Forduljunk egy tekintélyes magyar emberhez, Gyulai Pálhoz. Tegnap mondotta elnöki beszédét a Kisfaludy-társaság közgyűlésén (febr. 7.). Nyelvünk tisztaságáról beszélt. Elmondja, hogy ma sokan vétenek a nyelvtisztaság ellen. »E jelenség okát könnyen feltalálhatjuk, ha keressük, s fejtegetések nincs minden tanulság nélkül.« Első sorban hírlapirodalmunkat tartja a nem eléggé tiszta nyelv melegágyának. Ezt hallani az egész világon 60—70 esztendő óta. Nálunk is legalább ötven éve emlegetik. Emlegették az actio, a purismus, a neologia delén és emlegetjük ma is, a reactio napjaiban. Akkor üldözték az idegen szókat, ma védik az idegen szókat nemcsak nálunk, hanem külföldön is.

A másik ok Gyulai szerint az orthologusok gyűlölete, a kik inkább élnek idegennel mint valamely rontott neologgal. Itt azután megtámadja az orthológiát. Támadása elég udvarias, de nem elég tudományos. Elfogadja például a hamis analogia tanát, melyet ortholog irányú nyelvészek karoltak fel. Azután hozzászól: »De tegyük föl, hogy az orthologok törvényei mind helyesek. Mit bizonyít ez? Legfőljebb azt, hogy ne alkossunk többé hibás szót, de nem azt, hogy a már meglevőket ne használjuk, ha szükségünk van rájuk, másokkal pótolni képtelenek vagyunk és legjobb íróink is használták? Ha rossz, ha törvénytelen a szó, az következik belőle, hogy ne használjuk és csináljunk másikat, törvényeset helyébe. Józan észszel csak ez következhetik belőle. Annál inkább, mert semmi sem könnyebb, mint úgynevezett törvényes szót alkotni. — Csakhogy a mai nyelvtudomány szerint nincs törvénytelen szó. Igaz, hogy még sok nyelvész védi a régi nézetet, mint Bréal is mondja, de ez tarthatatlan álláspont. »A nyelv nemcsak természeti, történelmi termék is«, mondja tovább Gyulai. Egy gondolkodó

főnek így nem szabad beszélni. »Történelmi termék,« ez paradoxon Gyulai álláspontján. Az egyik kizárja a másikat. A mi termék az nem történelem, a mi történelem az nem termék, productum. Gyulainak ismernie kell a régi vitát, valjon thesis vagy physis-e a nyelv. Ismernie kellene az újabb idevágó vitákat.

»Az angolnak, francziának, németnek nem jut eszébe, hogy kivesse nyelvéből a hibás szót«, mondja továbbá Gyulai. Látszik, hogy nem ismeri az idevágó harczokat. A reactio nemcsak nálunk teremtette meg a Nyelvőrt és a Szarvas Gáborokat, hanem még arra is rábirta az öreg Manzont, hogy az *I Promessi Sposi*-ből kidobjon minden, nem toscanai eredetű szót. Itt tehát az orthologia hatása alatt a legjobb olasz író vállalkozott az állítólag hibás szók kivetésére. — »A mint a törvénytelen szülöttnak megvan a maga létjoga a társadalomban; úgy megvan az a nyelvben is,« folytatja tovább Gyulai. Ez a logika sántít. Törvénytelen szülött nálunk, a kinek az apját és anyját nem eskette össze a pap, de azért épen olyan egészséges, erős magzat lehet, mint valamely törvényes ágy szülötte. Társadalmilag törvénytelen, természetileg egészen törvényes, azaz a természeti törvények szerint született. A tudomány nem ismer törvénytelen szülöttet a nyelv terén, csak az orthologia; s ezek oly szók lennének, melyek nem a felekezet papja, Szarvas Gábor által megáldott házasságból származnak. »Valamint az egyház, társadalom és állam csak arra törekszik, hogy a törvénytelen szülöttek száma ne szaporodjék, de nem arra, hogy megölje őket: úgy a nyelvészeknek sincs joguk, szerencsére hatalmuk sincs, hogy kiirtsák a törvénytelen szókat, ha élnek és életrevalóságuk kétségtelen.« Itt nem csupán a használat helytelen, hanem az állítás is téves. Az orthologia igen sok szót megölt, melyeket az ötvenes, hatvanas években sokan használtak, életrevalóknak találtak. Például hosszú harcz után megölte a *tanodát, vigardát, bizottmányt*. És hány szó esett el nagyobb küzdelem nélkül? Így folytathatnók és pontról pontra igazíthatnók Gyulai beszédét, mely nem mutat se tudományos színvonalra, se erős gondolkodó főre.

Most állítsuk mellé a mi elméletünket. Az új eszme újít az erkölcsi világ egész terén, tehát a nyelvén is. A francziáknál a megállapodott irodalmi nyelv daczára újított Hugo Victor és mások is. Persze nagyon keveset. A mint a nemzeti eszme visszaszorítja az ujat, megtámadja nyelvét, de az újítások egy része annyira vérévé válik, hogy már nem képes kiirtani. Ez azután a régi nemzeti eszmével összeolvadva alkotja a regenerált nemzeti eszmét. Mikor pedig a nemzeti eszme teljesen győzött minden vonalon, fokozatosan beáll a petyhüdség időszaka, házias, pongyola, lapos lesz a styl, a nyelv. Úgy szeretünk írni, a hogy társalgás közben használjuk a nyelvet, idegen, népies, paraszti szókkal keverve. *Stylo culinari*, mondaná a diák. Így írtak a történetíróink, papjaink, politikusaink a XVII. század második felében. Még a tájnyelvtől sem riadunk vissza. Kényelmesek, pongyolák vagyunk. Ekkor

támadnak a nemzeti irodalmak mint az olasz, a francia, spanyol. Egyebeken kívül a kényelem, a háziasság voltak okai, hogy nem a latin, hanem a kedves tájnyelven szólalt meg az író. — Az idegen szónak lehet pártolója az orthologia is, de igazi okát a nemzeti eszme petyhüdségében kell keresnünk. Ez a petyhüdség az oka, hogy az orthologia szemlátomást hanyatlik, hogy ma már egy-két író és lapot kivéve cserben hagyják Szarvas Gábort, hogy egy-két buzgó ortholog nyilvánosan is ellenmond neki. Ezt mutatja pl. Szily Kálmán magatartása, ki ma már tiszta lelkiismerettel használ egyes újított szavakat.

De legyen elég elméletem igazolásáról. Csupán annyit mondok még, hogy mihelyt bevégeztem irodalmunk történetét, azonnal hozzá fogok egy aesthetika, erkölcsstan és sociologia írásához, melyek sok időt, tömérdek fáradságot vesznek igénybe, de minden kétségen felül be fogják bizonyítani elméletem igazságát. Ezt különben már az irodalomtörténettől is remélem. Irodalmunk épen kisebb körénél fogva rendkívül alkalmas e célra. Az egész annyira átlátszó, könnyen áttekinthető, hogy bárki csekély utánlátással meggyőződhetik theoriám helyességéről.

Legyen szabad a jövő füzetben Kanyaró úr helytelen fel fogására és tévedéseire reflectálnom.

BODNÁR ZSIGMOND.

NEMZETI IRODALMUNK A REFORMÁCZIÓIG.

Irta: *Horváth Cyrill*. Külön lenyomat a »Katholikus Szemle« V. kötetéből. Budapest, 1891. 8.-r. 143 l.

Irodalmunknak legrégibb korszakával eddigelé kevesen foglalkoztak. Beöthy Zsolt könyve csak a prózairodalomra volt tekintettel, azóta pedig csupán Bodnár Zsigmond szólt e korszakról részletesebben. A nyelvészek folyton foglalkoznak ugyan e codexekkel, de csak a külsőt hüvelyezve, a régi nyelv érdekességeit kutatva; — bár ebben a tekintetben sem történt még annyi, amennyinek történni kellett volna.

Horváth Cyrill e munkájában rendszeres kutatás tárgyává tette az egész codex-irodalmat s részletes képét nyújtja irodalmunk fejlődésének a mondák korától egész a reformáció hajnaláig. Nem irodalomtörténeti kézikönyvet nyújt e kötetben, hanem összefoglalja mindazt, a mit az eddigi kutatók irodalmunk történetének e legrégibb korszakára vonatkozólag megállapítottak, kibővítve a saját kutatásainak eredményeivel. S e munkán lépten-nyomon meglátszik, hogy szerzője önálló kutató, aki nem mások után beszél, hanem felkutatta és tanulmányozta e korszak minden egyes termékét. S munkájának nem kis érdeme az is, hogy míg a már régebben, másoktól megállapított eredményeket csak röviden közli, ott, ahol saját kutatásainak eredményével számol be, bőbeszédűbb, részletesebb, de sohasem hosszadalmas.

E dolgozat eredetileg egy katolikus folyóirat hasábjain jelent meg s előadásmódján meglátszik, hogy tekintettel volt közönségére, amely nem egészen szakközönség. Ez lehet az oka annak is, hogy dolgozatában oly csekély helyet juttat a világi költészet tárgyalásának; s hogy e költészetben is főleg a vallásos vonatkozásokat és befolyást keresi.

Az írott emlékeket megelőző századok költészetéről rövid, de határozott és világos képet nyújt a szerző. Először a hún-monda kérdésével foglalkozik. Ismertetve e monda tárgyát, utal arra a különbségre, mely a magyar és német hún-monda között van. Bár kétségtelen, hogy a mi hún-mondánkra hatással volt a középkori német költészet, mégis el kell ismernünk a szerzővel, hogy felfogás tekintetében lényeges különbség van e két monda között. »A germánok képzelete csak mintegy távolról nézte a hatalmas királyt (Attilát), mint a magyar nép a török császárt, kihez elmenesztí Szilágyiját és Hajmásiját. Csak a saját hőseit énekelte és azok sorsát kísérte odaadó figyelemmel.« Ellenben »a magyarság a saját érdekeit látja Attila érdekeiben. Ez a főhős, kiből a monda száalai egyesülnek. Itt ő a tárgy, azok, kik a germán világban főszereplők és tárgyak, nálunk mellékszemélyek és inkább háttérbeli elemek.«

A magyar mondákat is csak a latin krónikások elbeszéléseiből ismerjük; egykorú költői feldolgozásban egy sem maradt reánk. Azonban a krónikairók maguk, elbeszéléseik tárgyát a népies költeményekből merítették, bármennyire tiltakoznak is ellene s bármennyire lenézik ezeket a költeményeket. Horváth feleletet keres arra az érdekes kérdésre is, hogy mért veszték el ezek a költemények, mielőtt belőlük egy naiv eposz alakult volna. Ellene szól annak az állításnak, hogy a keresztyén papok fanatizmusa irtotta ki e mondákat. Miért üldözte volna e költeményeket a keresztyén egyház akkor, midőn a pogányság már kihalt s a keresztyénség megszilárdult? Horváth abban látja a mondai költészet kihalásának okát, hogy a hegedősök új tárgyakat kezdtek énekelni a királyokról s az egykorú nevezetesebb eseményekről. Tehát a mondai költészet helyébe a krónikás elbeszélés lépett; s midőn a nép ez utóbbit mind jobban megkedvelte, a mondai költemények kihaltak, elvesztek. Nem lehet azonban tagadnunk, hogy ép a keresztyénség elterjedése volt legfőbb befolyással arra, hogy megszakadt a mondai hagyományok fonala s más tárgyak foglalták el a nép képzeletét. Ha nem is beszélhetünk a keresztyén papok fanatizmusáról s a mondai költemények erőszakos üldözéséről, kétségtelen, hogy főleg a keresztyén papok fordították a nép figyelmét a pogány vezérek helyett inkább a keresztyén királyokra; s csak így nyomhatta el a krónikás elbeszélés néhány évszázad alatt az egész mondai költészetet.

Áttérve az írott emlékekre, először a Halotti-Beszédet fejtegeti, nem nyelvi, hanem tárgyi szempontból, rámutatva e legrégibb

emlékünk kiváló stylusára. »Aki nálunk hatszáz vagy több esztendővel ezelőtt olyan beszédek tudott írni, mint e tisztes emlék, nem tartozott a gyenge ígehirdetők közé. A Halotti-Beszéd, mai kiejtés szerint elmondva, jelenleg sem lenne egy-egy koporsónál hatástalan darab.«

A Halotti-Beszédet két évszázad választja el a codexek korától; ebbe az időbe esik a humanismus korszaka, mely Mátyás király korában hazánkban is nagyban virágzott, azonban nagyon csekély hatással volt a nemzeti irodalom fejlődésére. Horváth néhány nagy vonással jellemzi a magyar humanismust, rámutatva arra, hogy ép a humanismus képviselői elválnak a nemzettől, idegen nyelven, idegen szellemben dolgoznak. A magyar nyelvű irodalom sem szól az egész nemzethez; valóságos klastromi irodalom ez. Az író maga is szerzetes s rendesen szerzetes társai vagy valamely apácza-klastrom számára dolgozik; s a művek maguk a keresztyén vallás szolgálatában állanak. Az egész codex-irodalom tárgya alig egyéb, mint hymnuszok, legendák, bibliafordítások és prédikációk. Arról azonban kevesebbet szól Horváth, hogy e mellett virágzó világi költészet is volt, csak hogy sokkal kevesebb emléke maradt reánk, mert a szerzetesek nem tartották kötelességüknek ezeket is feljegyezni.

E korszak vallásos irodalma majdnem kizárólag fordítás; Horváth bemutatja és ismerteti e művek forrásait s később is folyton szembeállítja a fordítást eredetijével, megállapítva viszonyukat egymáshoz. A középkori magyar irodalomnak három főforrása volt: Voraginei Jakab *Arany legendája*, Temesvári Pelbárt Pál, kiváló magyar theologus munkái (Stellarium, Pomerium) és végül a keresztyén egyház latin hymnusai. E forrásokból merítenek a codexek írói, majd határozottan egy munka után indulva, majd pedig többől alkotva össze műveiket. A különbség közöttük csak az, hogy az egyik szolgai fordító, míg a másik önállóbban dolgozik.

A hymnuszok legnagyobb része fordítás; legkitünőbb közöttük szent Bernát imája a fölfeszített Krisztushoz, melynek fordítója e korszak legjobb lyrikusai közé tartozik. A fordított hymnuszok mellett azonban jelentékeny szerepük van az eredeti vallásos költeményeknek is, melyek a hazafiságot egyesítik a vallásos érzellemmel. Ilyenekül mutatja be Horváth a Máriát, mint Magyarország védasszonyát dicsőítő költeményeket s a magyar szent királyokat, Istvánt és Lászlót dicsőítő hymnuszokat. Bővebben fejtegeti Horváth a középkori magyar lyrának egy külön vonását, amelyről eddig irodalomtörténeteink nem szóltak (még Bodnár sem említi), t. i. a Mária-síralmakat. E költemények nem hiányzanak az idegen népek Mária-költészetéből sem, de a mi költeményeinkben van némi eredetiség, a mit magyar földön fejtettek ki. E Mária-síralmaknak is egyik főforrása Pelbárt.

Ezután a legenda-költészet ismertetésére tér át szerzőnk, megállapítva viszonyukat forrásaikhoz s rajzolva általános jelle-

müket. Részletesen csak a három legkiválóbb legendáról szól, a Margit-legendáról, Jozafát és Barlaam históriájáról s a középkori elbeszélő költészetünk legkiválóbb alkotásáról, a Katalin-legendáról.

A Katalin-legenda szerzőjéről szólva, Horváth nem fogadja el Szilády Áron nézetét, a ki Pelbártot tartja a magyar legenda költőjének. Nem mond határozott véleményt, de kételkedik benne, hogy Pelbárt lehetett volna e legenda írója, mert oly különbségeket lát a latin és a magyar legenda felfogása között, melyek kizárják a szerző közösségét. A főök, a miért Horváth kétségbe vonja Pelbárt szerzőségét az, hogy Pelbárt határozott ellensége volt az astrológiának s beszédeiben ostromozza is; az ő latinul írt Katalin-legendájában nincs is helye a csillagjóslásnak. Ellenben a magyar legenda írója nagyon is sok tért juttat az ilyen jóslásnak; a legendában ez Alphorabiusnak rendes foglalkozása. »Egyes apró részletek különbözése, mint a remetével való találkozásról készülté, még erősebben kiemeli az eltérés nagyságát, a külső adatok megítélésébe is beférkezik a kételkedésnek némi árnyéka.« E kérdés elég fontos és érdekes arra, hogy kíváncsisággal várjuk a szerzőnek további kutatását, hogy e kérdésben határozott véleményt mondhasson.

A középkori prózairodalom legnagyobb része bibliafordítás és prédikáció. Ez utóbbiaknak főforrása ismét Pelbárt. Igen hasznos és tanulságos az az összeállítás, melyben Horváth kimutatja, hogy codexeink egyes részletei Pelbárt melyik beszédének felelnek meg. Ez összeállításnak nagy hasznát veszi a nyelvész is, ha a codexek nyelvét vizsgálva össze kell hasonlítani szövegét az eredetivel.

Végül Horváth a világi költészetéről is szól, összefoglalva az eddigi kutatások eredményeit. Röviden ismerteti a legfontosabb emlékeket s a népköltészetnek maig fennmaradt hagyományai alapján némi képét igyekszik nyújtani a középkor népies költészetének is.

A magyar középkori irodalom általános jellemzésével fejezi be Horváth e művét, mely — mint láttuk — több tekintetben új világot vet e kor irodalmának megismerésére.

BALASSA JÓZSEF.

PETŐFI ÉS A TERMÉSZET.

Irta: *Lenkei Henrik*. Budapest, Lampel Róbert (Wodianer és fiai). 1892.

E munka kiválóan aesthetikai, s így ismertetése nem vág szorosan e folyóirat körébe. Azonban sem aesthetikai vizsgálódásokra, sem aesthetikai munkák szakszerű ismertetésére irodalmunkban ez idő szerint nem lévén organum, köszönetet mondva e folyó-

irat szerkesztőjének a szíves vendéglátásért, e helyen fogom Lenkei könyvét bővebb analysis alá venni.

Lenkei könyve, tárgyánál fogva is, megérdemli a vele való foglalkozást. Ő *Petőfi Sándort*, költői irodalmunk e legkiválóbb alakját tárgyalja s elemezi, modern aesthetikai szempontból. Petőfi Sándort, a költőt aesthetikai szempontból mindeddig valóban nem elemezték (még németül sem, pedig, nem nagy dicsőségére irodalmunknak, németül jelent meg a legnagyobb életrajza!), nem tették legalább hozzá méltó módon. Ki kell jelentenünk, hogy Lenkei könyve e hiányt nem pótolja.

Lenkei látszólag Taine módszerében, az analytikai elemzés módján írta meg könyvét, beleesvén Taine összes külső hibáiba, Taine előnyei nélkül. Hiszen ha valahol, úgy Petőfi Sándor költészetének fejtegetésénél nem szabad mellőznünk a költő *fejlődési mozzanatait*, s ha Petőfi viszonyát vizsgáljuk a természethez, distingválunk kell, még pedig erősen. Petőfi fejlődése első s későbbi korszakaiban, mint minden téren, úgy itt is, lényeges változásokat mutat. Képzetvilága növekedtével, ízlése szilárdultával nemesebb, tisztább, mélyebb lett érzése, erősödött képzelete és megszilárdult teremtő ösztönének működési módja: kifejező ereje! Lenkei célul tűzi ki: képzeletét és érzését és e kettő egybeolvadásának analysisét meghatározni. Valóban célnak helyes, bár hiányos, mert a költőt nemcsak az érzés és képzelet s azok egybeolvadása, hanem teremtő ösztönének működése: kifejező ereje is jellemzi. Hathat a természet másra is, ép úgy mint a költőre, felbreszthet benne mély érzést, megilletheti képzeletét; de kifejező erő nélkül, melyre teremtő ösztöne készíti: sohasem lehet el a költő! Guyau óta ez banális igazság!

No de elégedjünk meg a Lenkei kitűzte céllal s nézzük meg, mikép oldja meg azt? Kezdi a természetfelfogás történetének vázolásán s előbb sorra veszi a külföldi költőket: e fejezet a legügyetlenebb compilatio, hol Brandesből, hol Bieséből, hol Friedländerből, Taine-ből vagy Hettnerből egyszerűen átírva, anélkül, hogy forrásait pontosan megjelölné, s az egészet önálló szempontból megvilágítaná. Lenkei így idéz: »Burckhard: Geschichte der Renaissance«, vagy: »Taine: Angol irodalomtörténet« (ez tudvalevőleg csak öt kötet, s a szegény olvasó, ha utánna akarna nézni, keresheti benne órák hosszát). De forrásait sokhelyt meg félreérti. Például Taine azt nem állítja sehol, hogy Wordsworth »nélkülöztesse a költői kedélyt«. Ez egyszerűen *non sens.* A »heten vagyunk uram heten« című bájos költői rajz szerzőjének, engedje meg Lenkei ur, volt mégis egy kis költői kedélye. De Lenkei ur nagyon frissen dobálózik a szavakkal máshelyt is!

Ez üres, semmit mondó fejezet után, mely bírálót arra a régi időre emlékezteti (nem is volt az talán olyan nagyon rég?!), mikor a magyar aesthetikai irodalom pusztán idegen essay-k egyszerű kivonatolása volt, áttér szerző a természetfelfogás szerepének

a magyar irodalomban való kimutatására. Bíráló úgy véli, hogy Petőfi természetköltészetének megértéséhez nem okvetlenül szükséges Balassi és Rimay stb. felfogásának a megmagyarázása. Egyszerűen elégséges lett volna, ha Petőfi közvetlen előzőit és kortársait magyarázta volna meg, de ha már megteszi, s széleskörű ösmereteit előttünk be akarja mutatni, legyen az ösmerete aztán alapos és ítélete találó. Lenkei pedig szól így, (hogy csak a gyöngyöket emeljem ki!): »Amadénál már meglátszik, hogy a Brockes, Haller, Uz, Kleist-féle lélenkebb idyllikus természetfelfogás *hatása alatt áll.*« (!) Amade, ki a nevezett költők kortársa, egész életét táborban, csaták zsihajában töltötte, dalait csak úgy rögtönözte s physikai ideje is alig volt, hogy Brockeséket Hamburgból megrendelhesse, ha hírét hallotta volna is, — Amade, mondom, sohasem állott Brockes hatása alatt. Ha Lenkei ur csak látta volna Brockes verseit és az Amade dalait, bizonyára nem ítélt így. De ő német irodalomtörténetekből ösmeri Brockest s csak a schlagwortok után indul! Hogy Ányos önkényt érzést tulajdonít a külső jelenségeknek — *elkeseredésének* tudja be. Azt hisszük beteges képzelődésének volt abban a legnagyobb része. Szóval e fejezetben sem visz keresztül határozottan kivilágító eszmét, pedig illet Herman Ottó egyik értekezésében már megjelölt s mellékesen ő is érint, de nem érzi jelentőségét. Azt ugyanis, hogy a magyar természetet hogyan és kik vitték be a magyar költészetbe?!

Vörösmartyról pedig igazán tulzás (s fölösleges is őt ilyenekkel védeni!), mikor állítja, hogy »belehatolt a népköltészetbe, mint Goethe s mikor költői varázsvesszejével megérinti, ez teljes kincseit tárja ki előtte«. Ebből csak annyi igaz, hogy Vörösmartynál kezdődik a realistikus felfogás (vagy pontosabban, már Csokonainál) s Petőfinél egyre nagyobb erőben tündököl.

Ezek után végre Petőfihez jutottunk, s kezdi Petőfi természet-szeretétét magyarázni, Taine módján. Kifejti, hogy éghajlatunk kiválóan alkalmas a rokonszenv felkeltésében; érinti, hogy Petőfi falun született, nevedett, sokat vándorolt; hogy megösmerte a külföldi kiváló természetfestő költőket, Csokonait, Vajda Pétert szerette, s mindezek okán kifejlődött benne a természet szeretete. De nemcsak az általános természet iránt, hanem a specifikus magyar alföld iránt, s Lenkei most előáll egy philippikával s védi Petőfit azért, hogy ő az alföldet szereti s nem a felföldet, hogy bár ez egyoldalúság, de menthető, mert Petőfi a felföldet nem ösmerte stb. S ime nem veszi szerző észre ezt a fontos mozzanatot, nem hatol be e tény pszichológiájába. Ebben a tényben pedig benne van az egész Petőfi. Faji vonás: a realist szeretni, csak azt figyelni meg s csak azt visszaadni, a mit látunk. Egyéni vonás: a mód, a hogy a természet megfigyelt részét látjuk s leírjuk. Az, hogy Petőfi az alföldet figyeli meg s csak azt szereti, nem fölötte jellemző Petőfire. De igenis fölötte jellemző, hogy minő érzést kelt fel benne az alföld, képzeletét hogyan illeti meg, mit

lát benne (t. i. saját lelkének szabadság után való vágyódását stb.), s teremtmény ösztöne hogyan készíti, érzéseit, hangulatait s képzelete játékát kifejezésre juttatni. Ime, mint látjuk, Lenkei csak imitálja Tainet. Mert Taine bizonyára észre vette volna ezt a mélyebben fekvő sajátságot is, s saját szempontjából felfogva, kizsákmányolná ezt. Lenkei azonban megelégszik üres szavakkal, megelégszik azzal, hogy constatalja Petőfi képzeletének frissességét, szabad röptü voltát, s érzésének gazdagságát. De Istenem! hány költőről mondhatjuk ezt el? Ez nemcsak Petőfire, s így reá éppenséggel nem jellemző.

A IV. fejezetben Petőfi realismusát fejtegeti. Minő ósdi és ködös magyarázattal elégszik meg Lenkei, Vischer »szellemes« fejtegetését elfogadva, hogy t. i. azért jogosult a tájrajz, mert az eszmék és érzések a lélekben mozgást visznek végbe (!), pedig Lessing szerint a költészet csak mozgást fejezhet ki. Túl vagyunk már a *hat-het*-en, s a \$-ok felállításán! A tájrajz *törvénye* pedig nem a mozgás Vischer-féle magyarázatán alapszik. Ezt épp Petőfi tájrajz-költészete alapján másképp magyarázhatta volna Lenkei, t. i. a képzelet, hangulat és érzésnek a tájhoz való viszonyából. Majd két csoportba osztja Petőfi természetfestő költeményeit. Az egyikben a költő a tájat rajzolja, a másikban saját hangulatát sűti a környező természeti világra. S itt tárgyalja »Az Alföld«, »Erdei lak«, »Kutyakaparó«, »A puszta télen« stb. költeményeket, összehasonlítva hol Arannyal, hol Tompával, s különösen ez utóbbit gyalázza, persze anélkül, hogy Tompával behatóan foglalkozott volna, különben nem mondaná róla, hogy »természetszeretete természetrajzi s hogy nyelvi és paedagogiai, mintsem költői szempontból érdekes.« Mintha Tompa avult mumia volna! Mikor összeveti a két költő »Erdei lakát«, Petőfiét dicséri, s a Tompáról csak úgy megvetőleg nyilatkozik, mondván: képzelete egyhelyt erőszakos, alacsony fokra emelkedik, inkább az elmélkedés szülötte, mint az érzésé, stb. Ez már tulontúl sok! Utóbbi időben Tompát veszedelmesen mellőzik aesthetikusaink, pedig ha Petőfivel képzeletének erejével s kifejező tehetségének finomságával nem is mérkőzik, de csakis e két pontban nem, mert érzelme mély, s hangulatai tiszták, egyéniak, van színe, illata, ha kissé terjengős, érzélgősen reflektáló és nincs is erős komponáló képessége. Azonban költői irodalmunk kiváló alakja ő s mellőztetése méltatlan és érdemetlen! Lenkei könyve IV. fejezetében azonban Petőfi realismusát sokhelyt tulozza is — magyarázatai által. Teszem, mikor Petőfi a *Kutyakaparóban* leírja a kemenczét, mely megvan repedezve, szerzőnk hozzá teszi: »szinte érezzük a füstöt, mely azokon kitudul«. Ez már egyszerűen nevetséges! S az ilyen »szinte látjuk«, »szinte elképzeljük«-kel e fejezetben gyakorta találkozunk!

Mindedig azonban nem láttuk, hogy szerző bizonyos alapgondolat feltüntetése felé haladt volna, s bár előszavában Petőfi képzeletének lényegét akarja meghatározni, nem vesszük észre, hogy e célhoz közeledett volna.

Az V. fejezetben szól aztán Petőfi személyesítéseiről, a holdról, s annak viszonyáról a naphoz, elemezi a »Tiszát«, a »Rab oroszánt«, összeveti Petőfit Arany Jánossal, s erre az eredményre jut: »Arany képei csak a szemnek és az értelemnek szólnak, Petőfiéi a szemnek és érzésnek.« Mivel magyarázta meg ezzel ugy az Arany, mint a Petőfi képzeletének sajátosságát? Pedig ha valahol, úgy ép e pontnál fontos és mélyreható vizsgálódásokat tehetett volna. Ha kimutatta volna az előbbi fejezetben azt, hogy Petőfi egyénisége realismusában és sajátos megfigyelési módjában áll, hogy Petőfi miként gyűjti képzeteit, most személyesítései és hasonlatai alapján (melyekről könyve utolsó fejezetében, de szintén minden eredmény nélkül, értekeznek) képzeletének működési módját tüntethette volna fel. A képzelet működési módja ugyanis, mint kutatásaim mai állásában vélem, *négyszéle*. A költőre hat egy jelenség, érzést kelt fel benne, melyhez hangulat társul, s felkeltik képzeletét, megilletik azt, működésbe hozzák. E működésben a költő vagy a jelenséggel rokon, vagy az azzal ellentétes, vagy azt nagyító, vagy kicsinyítő jelenséget, képzetet kapcsolja össze, s teremtő ösztönének hatása alatt érzéseit és képzeteit játékát realis képbe öltözteti, hangot ad neki, szóval költeményt ír. Így képelem én a költői működés külső folyamatát. A költői képzelet működési módjának megfigyelésére természetesen a személyesítések és hasonlatok, továbbá a paralipomenák megbecsülhetetlenek. A képzelet képzettársítását az értelem működésétől szorosan meg kell különböztetni, s Lenkei ezt is elmulasztotta mindvégig.

A VI. fejezetben Petőfi alanyiságát a természetfestésben fejtegeti, s ez a fejezet, bár kitűzött célját nem szolgálja, egy pár finomabb megjegyzése által értékes. Anyagot gyűjtött itt össze Lenkei tehetségesebb utóda számára. Ezt az anyagot azonban utódának még rendezni kell, történeti szempontból, mert csak így tudhatjuk meg azt a fejlődési fokozatot, melyen Petőfi képzeletének megerősödése átment. Az utolsó fejezetben, mint mondtuk, Petőfi hasonlatait tárgyalja, de végül sem tudja Petőfi képzeletének működési módját megvilágítani, a mi különben szerzőnek lehetetlenség is. Mert ő tanulmánya egész folyamában beszél a képzeletről, mely tündöklő, naiv, gyermeki, érzékeny, friss vagy szabad-
röptű, gazdag és fogékony stb. Operál tehát oly műszóval, melyet később akar meghatározni.

Ime végig mentünk e könyvön, s azt hisszük joggal mondhatjuk róla, hogy üres francziáskodó utánzat, mely célját nem szolgálja, nem fejtve ki eszmét, adatokat rak adatok mellé csupán, pedig a tudomány synthesis nélkül el nem lehet.

DR. LÁZÁR BÉLA.

E sorok megírása után jut kezemhez a *Budapesti Szemle* márcziusi száma, melyben fg. Lenkei könyvét jóakarató méltánylattal dicséri. Úgy látszik, e cikk írója *kikereste* azt a szempontot, a melyből Lenkei dicsérhető. Bírálatunk elolvasása után azonban reméljük, hogy állítását: Lenkei könyve »minden tekintetben megérdemelne a méltánylást«, maga Lenkei sem fogja elhinni. L. B.

LISTI LÁSZLÓ.

(Válasz Heinrich Gusztáv és dr. Váczy János uraknak.)

Listiről írott munkámat nem rég Heinrich Gusztáv ur, a *Philologiai Közlönyben* szíves volt figyelmére méltatni, elmondván a többek között, hogy »a lényeges momentumokban elfogadható, a tények összeségét tekintve, megbízható rajzát« adtam ugyan a költő életének, mindazonáltal — bár az olvasó általában véve megnyugvással fogadhatja következtetéseimet, a rendelkezésemre álló anyag töredékes volta alaptalan föltevésekre ragadott, rejtélyt és problémát látok mindenütt s azok megoldását kevés szerencsével kísérlem meg, szóval munkámban »az indoklás és lélektani magyarázat« minden igyekezetem daczára is »gyarló.«¹ Minthogy pedig Heinrich urat megelőzve dr. Váczy János épen ezeken a lapokon (Irod. tört. Közl. I. 308—315. l.) már foglalkozott munkámmal s a két recensió szembe állítása igen érdekes, sőt tanulságos: abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a t. szerkesztő ur engedelmeből ez alkalommal mindkettőre válaszolhatok.

Arra nézve még egyet értenek a bírálók, hogy Listi László jellemét a *Magyar Mária* megjelenése előtt helytelenül fogtam fel, mert véleményük szerint minden ravaszága és fűrfangja daczára sem volt az rosszabb kortársainál, sőt Heinrich Gusztáv bizonyosan tudja, hogy »erkölcsi botlásai (hamis oklevél és hamis pecsét készítés) nemcsak a XVII. századnak, hanem későbbi koroknak fölfogása szerint sem estek sehol komoly erkölcsi elbírálás alá« (i. h.). De életének második feléhez érkezvén, csakhamar capitalis ellentmondásba jönnek, s míg Váczy egész elkeseredetten constátálja, hogy rövid hét-nyolcz év alatt az erkölcsi fölfogásnak oly *magaslatáról* leszédülni, mint a hol a *Magyar Mária* mutatja Listit, oda, a hol a Komáromy adatai állítják őt elénk: *erre nincs példa a történelemben* (i. h.); addig Heinrich ur meggyőződése szerint »naiv fölfogás, hogy a költők mosdás és evés közben is pegazuson ülnek és nem sokkal komolyabb az a követelés, hogy az életben is oly nemeseknek, fennkölteknak stb. kell lenniök, mint a milyeneknek verseikben mutatkoznak.« Tapasztalásból tudja továbbá, hogy a poéták ma is, közöttünk is magasan szárnyalnak, nemes érzelmektől duzzadnak és defraudálnak, lopnak, csalnak, váltót hamisítanak, a mint épen a szükség hozza magával, »anélkül, hogy verseik kevésbé magasan szárnyalók, nemes érzelmekben bővelkedők ne volnának«. Tehát meggyőződése szerint az én fölfogásom egyáltalában nem állja ki a kritikát és felesleges az a hosszadalmas okoskodás, az a sok üres beszéd, melylyel az »állítólagos rejtvény« megoldását megkísértem (i. h.).

Hát tisztelt bíráló ur, ugyan mivel érdemeltem én meg ezt az épületes praelectiót? — Hogy Listi élete és művei között nagy

¹ »Egyetemes Philologiai Közlöny« 1892. évf. I. f. 49. l.

ellentmondás tapasztalható, mert verseiben vallásos érzést s bizonyos magasabb erkölcsi felfogást tanúsít, cselekedetei pedig a vérpadra juttatják, azt hiszem Heinrich úr sem tagadhatja, én pedig nem teszek egyebet, mint hogy ezt aényt, ezt az igazságot constatólom, de hogy valami rejtélyest, valami megfoghatatlant látnék ebben, azt egyedül a bíráló élénk phantasiája találta ki, mert elenkezőleg épen azt állítom, hogy aljas vágyak, gonosz szenvedélyek az író *lelkében*, nemes, nagyratörő érzések és indulatok *műveiben*, nem példátlan jelenség a világirodalomban.¹

Nekem úgy tetszik, hogy Heinrich úr az én munkámat egy időben olvashatta a Váczy bírálatával és *szórakozottságában* a kettőt összetévesztette s most egész ártatlanul leczkézett engem a Váczy János felfogásáért. Váczy ugyanis a következőket mondja: „*Hogy egy író, a ki műveiben oly tiszta erkölcsi felfogást tanúsít mint Listi, a magán életben oly szörnyű bűnök elkövetője legyen: erre talán nincs példa a világirodalomban. Hiába akarjuk az író és embert egymástól külön választani, éreznünk kell valami kimagyarázhatatlan törvény súlyát, ... kételyünk nem tud széttoszani az ember és író ugyanazonosságára nézve*“ stb. stb. (i. h.); sőt bírálatát is azzal fejezi be, hogy Listi ellentétes szenvedélyeit megérteni nem lehet, »és több adatra volna szükségünk — ugymond — hogy kétféle természetének közös rugóit vizsgálhassuk, a melyek így sötét rejtélyben vannak előttünk« (i. h.).

Hát bizony a szórakozottság könnyen megbocsátható emberi gyarlóság, de a kritikus igyekezzék erről leszokni, mert nála olykor a tendentiosus rossz akarat színében tűnik az föl. Avagy minék tulajdonítsam, hogy Heinrich úr egyenesen rámfogja, hogy Listi grófságában ismét egy új problémát látok, mely azonban az ő elméjének szövéténeke előtt elenyészlik mint az árnyék?

Ismét a szó szerint való idézéshez kell folyamodnom, hogy Heinrich úr vádaskodásának nem annyira fontos mint inkább *jellemző* voltát kimutathassam. Bírálatában tehát a következőket mondja Dr. Heinrich Gusztáv úr:

»A *Mohácsi Veszedelem* megjelenése után Listi grófi rangot nyert, a miben meggyőződéseim szerint szintén nem lappang probléma, mert *pénzzel eddigelé még mindenféle czimet és rangot és méltóságot meg lehetett vásárolni ebben az árnyék világban*, és Listi nagy vagyonán felül még az ország legelső embereivel közeli rokonságban állott, már a főrendek közé tartozott és végül még mint költő is bizonyára magára vonta a döntő körök figyelmét, kiknek *egyéb* rimeléseivel is, mint a kötete *egyéb* darabjai mutatják, igen erősen hízelt. Tehát meggyőződéseim szerint ebben nincsen semmi probléma« (i. h.).

¹ Listi László munkái. (Olesó könyvtár 289. szám.)

Ugyan kérem szeretettel micsoda szélmalom-harcz ez? Ki lát ebben a jelentéktelen dologban problémát? — Én legalább nem teszek egyebet munkámban, mint hogy constatálom, hogy Listinek valami különös érdemei nem igen voltak ugyan, de a grófi méltóság adományozását előkelő összeköttetései s az uralkodó ház tagjait dicsőítő versek is előmozdították, legvalóbbszíniúnek tartom azonban, hogy »nagybefolyású pártfogókat szerzett magának az udvarnál, a mi nem volt nehéz az ő korában sem, ha az ember sok pénzzel rendelkezett, s ügyesen tudta használni.«¹

Heinrich Gusztáv tehát vagy nem olvasta művemnek most idézett passusát — a mi bizony alig tételezhető föl, — vagy pedig azokra számított, a kik egyáltalában nem szoktak valamely könyvet végig olvasni, hanem a bírálat vagy ösmertetés szerint alkotnak maguknak véleményt az író egyénisége s a munka belső értéke felől. De úgy látszik, arra nem gondolt, hogy, ha valaki pusztá kíváncsiságból is utána néz a dolognak, rosszhiszeműsége nyilvánvaló lesz.

Sajátságos véletlen, hogy dr. Váczy János be akarván bizonyítani, hogy a költő életének első felében korántsem volt oly gonosz ember, mint a milyennek én állítólag feltüntettem, hosszasabban foglalkozik a grófság adományozásával, mely szerinte czáfolhatatlan bizonyossága annak, hogy Listiről még akkor nem beszélt rosszat a világ, mert különben rokonai, a főrangú családok, nem jártak volna közbe érette s nem szereztek volna grófságot egy olyan embernek, »a ki ellen mert hamisított, felzudult a közvélemény« (i. h.).

Gyöngé argumentum, melyre egyszerűen csak azt jegyezhetjük meg, hogy Listinek a grófságot nem a *közvélemény* adta, és beszélhetett a világ akármit (a minthogy beszélt is sok rosszat), szárnyára vehette a hir László gonoszságát, a diplomát azért kiállították a kancellárián, sőt úgy be tudta hizelegni magát az udvari körök kegyeibe, hogy pár év múlva ráadásul kamarási méltóságot is kapott az az ember, a ki 1644-ben mint hűtlen lázadó összes javaitól megfosztatott.²

¹ Listi László munkái id. h. 29. lap.

² Ferdinánd király 1644. május 2-án Listi János és László minden jószágát Lippay Gáspárnak adományozta, mert nevezettek I. Rákóczy György pártjára kelvén, hűtlenségbe estek (Orsz. Levéltár Lib. Regius. Tom. VII. p. 405). Hogy Listi László *kamarás* volt, egy hozzá intézett hivatalos levélből bizonyosan tudjuk (Orsz. Levéltár N. R. A. fasc. 919. m. 29.). 1656. aug. 7-én kiállított kötelezvényében pedig következőleg nevezi magát: »Ego VLadislav comes Listius, perpetuus Eques aurei velleris, Kiltensis haereditarius Dominus arcium Kobolt et Donachacka (?), Hung. Boh. R. M. Camerarius, Consiliarius« stb. Tanácsossága még hihető, de hogy *arany gyapjas vitéz volt volna*, az már hihetetlen. (Orsz. Ltár. Táblai osztály.) K. J.

Dr. Komáromy úr e föltevése egészen helyes: Listi csakugyan nem volt aranygyapjas. Mely magyar főurak voltak aranygyapjas vitézek a XVII. század közepén? — pontosan megállapíthatjuk a következő egykorú és ritka, hivatalos kiadvány alapján: *Le blason des armoiries de tous les chevaliers de l'ordre de la*

De mondhatunk még többet is. Nevezetesen azt, hogy már a vizsgálatot befejezték Listi ellen, s nagyszámu tanu igazolta a gyujtogatás, gyilkosság, méregkeverés stb. vádját, úgy hogy csupán a fej- és jószágvesztésre szóló ítélet kimondása volt hátra s már az érdekelték alkudoztak a fiscussal a köpcsényi uradalom felett, mikor a 40,000 frttal megvesztegetett Wesselényi nádor közbenjárására Leopold fölfüggesztette a pört, a gróf idéztetését bizonytalan időre halasztván. *Hát a közvélemény?* — attól bizony szokás szerint senki sem kért tanácsot, s arra csak Váczy appellál, de ne csodálkozzék rajta, hogy hasonló körülmények között érveléseivel komolyan nem foglalkozhatunk, s az egész dolgot csak azért hoztam föl, mert nekem úgy tetszik, hogy Heinrich úr ismét *téved a személyben* s engem czáfolgat akkor, mikor tulajdonképen Váczy János szolgáltat anyagot éles elméjének bebizonyítására. Az ily magas foku szórakozottság igazán méltó a megfigyelésre.

Még azzal is vádol, hogy „*már az első lapokon véres gonosztevőnek*“ mutatom be Listit, a ki pedig a »Mohácsi Veszedelem« megjelenése előtt szerinte a legrosszabb esetben is csak „*prókátóri fortélyokkal dolgozó ember*“ volt. — Persze, hogy ezt cselekedtem, de nem olyan módon mint a bíráló rám fogja.

Mert tegyük föl p. o., hogy valakinek kedve támad *Heinrich Gusztáv* életét megírni s mindjárt a bevezetésben kijelenti, hogy ő most egy hirneves *egyetemi professor* viselt dolgait jegyezgeti föl a halhatatlanság számára. Ugyan kérem, kinek jutna eszébe megleczkéztetni Heinrich úr biographusát csak azért, mert már az első lapokon egyetemi tanárnak mutatja be hősét, holott *kétségtelen*, hogy Heinrich úr *nem született* egyetemi professornak.

Heinrich és Váczy nemcsak hogy gazemberül nem akarják elismerni gróf Listi Lászlót a »*Magyar Mars*« megjelenése előtt, hanem a leggyönyörűsebb harmoniában egyenesen azt vitatják, hogy később is a második feleség, Kecskés Éva a főbűnös, s az ő kárhuzatos befolyásának tulajdonítható, hogy László, a különben derék, becsületes hazafi pár év alatt valóságos szörnyeteggé lett, hamis pénzt csinált, mérget kevert, fojtogatott stb., csak azért mert szenvedélyesen szerette nejét, a ki, mint valami vérszomjas bálványisten, örökösen emberáldozatokat követelt tőle! — Szóval, *keresd az asszonyt!* ez a jelszavuk, mely első szüleink esete óta az életben úgy mint a litteraturában igen divatos foglalkozássá váltott s tudvalevőleg a regény- és drámairókra nézve fizeti ki magát legjobban.

loison d'or, depuis la premiere institution, jusqu' à présent. Recueilly par Jean Baptiste Maurice, heraut et roy d'armes de Sa Maïesté Catholique. A la Haye, 1667 2.-r. E hiteles kiadvány szerint Listi korában magyarokul aranygyapjasok: »Messire Nicolas comte d' *Esterhazi* de Galantha, palatin du royaume d'Hongrie« (p. 419.); Messire Paul *Palfi*, comte d'Ersleden et Plassenstein, palatin du royaume d'Hongrie« (p. 461.); »Don François comte *Wesseleny* de Hadad, hereditaire n Muran, palatin du royaume d'Hongrie (p. 488.). A szerkesztő.

A gondolat Váczyról ered. »Mi azt *hiszszük* — ugymond — hogy második házassága lehetett a forrás, a mely Listi féktelen szenvedélyeit táplálta, erősítette« (i. h.). Ezt az eszmét mohón ragadja meg Heinrich, következőleg okoskodván: »és most aztán iszonyu gyorsan süllyed a főúr és költő, míg rövid néhány év múlva... a bécsi törvényszék pallos általi halálra ítéli. *Itt van a Listi probléma, és a probléma hőse, meggyőződéseim szerint Kecskés Éva!*« (i. h.).

Váczy tehát még csak *hitről*, Heinrich ellenben — noha egyebet sem tesz, mint bővebben kifejti annak eszméjét, — már határozottan *meggyőződésről* beszél s oly takarosán megoldja az ugynevezett „*Listi problémát*“ mintha legalább is titkos drámaíró volna.¹

Mindenek előtt fölteszi magának a kérdést: miért gyűlölte a gróf oly mód nélkül rokonait? — Meg is felel rá nyomban: *Kecskés Éva miatt!*

Szerinte ugyanis Listi Jánosék örömmel értesültek a „*meddő*“ Bánffy Hedvig haláláról s minden tőlük telhető sértő és aljas eszközökkel is meg akarták akadályozni László második házasságát, hogy örökölhessenek utána. — Minthogy azonban a gróf akaratuk ellenére is keresztül vitte tervét, a „*fiatal asszony*“ (persze, hogy annak kellett lennie!) halálos gyűlöletre lobbant a rokonság iránt, melyet természetesen csakhamar férjébe is átlántált, a ki (ez is csak természetes dolog) szenvedélyesen szerette őt. — Ezzel a genialis combinációval aztán Heinrich úr szerencsésen megoldja a többi problémát, mondván, hogy Listi költő és főúr létére, gyöngé és engedelmes eszköz lőn „*egy dühöngő furia kezében*“ (i. h. 53. l.), a ki nem nyugodott addig, míg a jobb sorsra érdemes embert verpadra nem juttatta. — A függöny legördült, tapsolhatunk, uraim! Heinrich Gusztáv művének egyéb fogyatkozása sincs, mint hogy a költői igazságszolgáltatás hiányzik belőle, mert így azt is hihetjük, hogy a gonosz Kecskés Éva új boldogságot talált valamely gróf karjai között, ez pedig még sem járja!

Hanem hát én — a bírálók kegyes engedelmeiből — történeti életrajz írására törekedvén, a dramaturgiai szabályoknak kevés hasznát vehettem, és következtetéseimet a rendelkezésemre álló historiai adatokra alapítva, a tényekből s nem pedig saját képzelő tehetőségem s bizonyos hajuknál fogva előrántott pszichológiai törvények szerint vázoltam Listi jellemét, mint ezt a bíráló urak cselekszik, a kik csupán azért nem fogják rá az istenadta Kecskés Évára, hogy afféle fiók Lady Macbeth volt, mert cselekvésének motivuma szerintök nem a nagyravagyás, hanem a bosszu és gyűlölet vala!

Halljuk most már mit beszélnek az én száraz, élet nélkül való »*adataim*« s mit a tények, a melyeket én legfeljebb »*helyesen*

¹ Megjegyezzük, hogy Váczy bírálata 1891. októberben, a Heinrich uré 1892. januárban jelent meg.

csoportosítok», lélektanilag megmagyarázni azonban csak a bírálók tudnak?

Legelsőben is azt, hogy Listi Lászlót a lelkében lakó gonosz indulatok már első felesége életében bűnös utra terelték, s a mint nincs tudomásunk arról, hogy Bánffy Hedvig a lejtőről visszatartotta volna, ép oly kevésbé állíthatjuk, hogy a második feleség sodorta volna őt az örvény felé. Látjuk, hogy fokozatosan merült a bűnbe, oklevélhamisításon kezdve, méregkeverésen és gyilkosságon végzte; nincs szándékom ez alkalommal pszichológiai vitába bocsátkozni, de annyit mégis mondhatok, hogy, ha jellemében valami rejtélyesre, megmagyarázhatatlanra találunk, ahhoz a kulcsot legkevésbé *Kecskés Éva* szolgáltathatja.

Hogy Sibrik ellen folytatott pörében hamis okleveleket használt, azt több tanu vallomásából bizonyosan tudjuk és Heinrichnek az az ellenvetése, hogy az ilyesmi nem volt egyéb *közönséges prókátori furfangnál*, legfeljebb azt bizonyítja, hogy se nem jogász, se nem historikus, mert Werbőczy törvénykönyvének I. Rész. XIII. tit. szerint, *hamis levél és pecsét készítés vagy azokkal való élés a hűtlenségi esetek* (nota infidelitatis) *közé tartozván, fej és jószág vesztéssel büntetett.* De ezen kívül még azt is tudjuk, hogy *»az mely ember Kugl János nevű a hamis pecséteket csinálta, az mondotta, hogy Listius László őtet fiastul megétette, ki miatt ugy elszáradt, hogy csak a csont-bőr volt rajta s ugy hala meg.«*¹ Tehát Listi bűntársát eltette láb alól, a mi talán Heinrich ur véleménye szerint is több a prókátori ravaszságnál. Megjegyezhetjük továbbá, hogy a dolog, első felesége életében, a *»Magyar Mars«* megjelenése előtt történt, melyből a bíráló urak könnyen levonhatják maguknak a következtetést. Általában véve a tanuk csak ritkán mondják meg ugyan precise az események idejét, de vallomásaikból gyakran kétségtelenül megállapítható, hogy Listi a vádpontokban felsorolt gonosz cselekedeteket évekkal azelőtt, még Bánffy Hedvig idejében s mindenesetre 1653 előtt követte el, a mely esztendőben költeményes munkái megjelentek, és 1655-ben már a legveszedelmesebb gonosztevő hírében állott, úgy hogy Mosonyvármegye alispánja követeket küldött Bécsbe, hogy azok a főispányságra törekvő Listit egyenesen az uralkodó előtt vádolják.²

De nincs is erről mit beszélni! Heinrich úr csak azért akarja Listi Lászlót munkái megjelenése előtt becsületes embernek tüntetni föl, hogy ez által második felesége a *»dühöngő furia«* az állítólagos Listi-problema hőségé válhasson, mert meggyőződése szerint a gróf, műveinek megjelenése körül vette nőül *Kecskés Évát* s bűnös élete ezután kezdődik.

¹ Polonai János vallomása. Orsz. Ltár. N. R. A. fasc. 104. m. 5.

² Pozsonyi káptalan levéltára. C. 25. fasc. 1. m. 7. Említettik az életrajzban is.

Erről ugyan én semmit sem tudok s csak azt látom, hogy Heinrich Gusztáv úgynevezett »meggyőződése« legtöbbnyire alaptalan combinatiók; viszont jó lélekkel mondhatom mindkét bírálomnak, hogy nem ugyan az űk kedvükért, de az igazság érdekében, a rendelkezésemre álló anyagot újólag átvizsgáltam, tanulmányoztam s az eddigelé ösmeretlen adatokkal egybevettem, a nélkül, hogy következtetéseimet vagy azt a bizonyos »lélektani indokolást« módosítanom kellene. Kijelenthetem ennélfogva, hogy a második feleségnek a rokonság iránt való halálos gyűlölete s az ezzel kapcsolatos minden más körülmény csak a bírálók phantasiájában létezik s a tények azt bizonyítják, hogy Kecskés Éva Listi mellett teljesen alárendelt szerepet játszott, és sorsának intézésére, jellemének alakulására nem hogy befolyással volt volna, de ha »gyöngye és engedelmes eszközről« beszélünk, az egyes-egyedül csak ő lehetett.

Munkámban is kifejtettem s most ismétlem, hogy Listinek nem feleségre, hanem oly bűntársra volt szüksége, a ki hozzá valami tartósabb és marandóbb kötelék által legyen kötve s ezért az a szenvedélyes szerelem, a mit Heinrich Gusztáv emleget, nagyon comicus dolog, mert Éva asszony — bár vakon követte ura parancsát s mindenre kész volt — ha szerét ejthette, fűnek-fának panaszkodott, hogy férje évek óta nem is közeledik felé, hanem az inasokkal sodomitálkodik: »*Ihun Jancsi az ő felesége, azzal hál!*« monda beszélgetés közben egy bizodalmasabb emberének, mikor a kiválasztott feléjük közeledett, sőt ha az elkeseredés erőt vett rajta, minden óvatosságról megfeledkezett, elmondván, hogy a csempészett gyermekekért az ő oldala bizony sohasem fájt, néha pedig urának legtitkosabb gonosz terveit árulta el.¹

Úgy látszik, utóvégre is ez okozá vesztét. Az 1660-ik év elején ugyanis, tehát mikor Listi ellen a mult országgyűlés végzése alapján a vizsgálatot megindították, Kecskés Évát — ki melleleg mondvá nem is valami alacsony sorsból származott, mert atyja a kir. közjövédelmek generalis perceptora, nagyatyja pedig »*juris utriusque doctor*« s a királyi ítélő tábla bírāja volt — már nem találjuk az élők között. — Meghalt s el is temettetett férje távollétében, a mi már magában véve is kissé gyanus dolog.² Wittnyédi Istvánnak 1661. július 24-ről Zrinyi Miklóshoz intézett leveléből pedig arról értesülünk, hogy Listi sok más gonoszsága között még feleségeit is megölte.³ A tanuk ugyan hallgatnak erről, de Wittnyédi állításában nincs okunk kételkedni, mert az akkori főrangú családok belső ügyeit apróra ösmerte, a Listi ellen folyt pört pedig — mint leveleiből kitetszik — figyelemmel kísérte. A gróf tehát gonosz

¹ Pakay Benedek vallomása. Orsz. Ltár N. R. A. fasc. 104. m. 5. fasc. 178. nr. 11. Munz Ádám bécsi orvos vallomása.

² Országos Levéltár. Lymbus II. 29. csomó XVII. század.

³ Listi László id. h. 81. l.

cselekedeteinek koronája gyanánt feleségét is meggyilkolta, mert valószínűleg attól tartott, hogy fecsegéseivel elárulja őt. Azonban lehetett erre egyéb oka is, a mi előttünk talán örökre titokban marad.

Ime, ez a historia *Kecskés Évája*, a másik pedig csak fictió!

DR. KOMÁROMY ANDRÁS.

A PHILOLOGIAI KÖZLÖNY ÉS A KRITIKA.

Dr. Komáromy úr, főntebbi cikkét, mielőtt hozzánk hozta volna, a Philologiai Közlönynek küldte be, honnét a következő válaszzsal kapta vissza:

»Budapest, 1892. márcz. 2. Igen tisztelt Uram! A »Budapesti Philologiai Társaság« választmányának múlt évi ápr. 1-én hozott ama határozata értelmében, hogy a »Philol. Közlöny« szerkesztősege »*minden ellenbírálatot*« utasítson vissza s csupán a *lehető röviden* megszövegezett, tényleges helyreigazításoknak adjon helyet (Közl. XV., 599. l.),« — hozzánk beküldött ellenbírálátát nem közölhetjük. Teljes tisztelettel, a »Phil. Közlöny« szerkesztősege nevében

Dr. Petz Gedeon.«

Ha megolvassuk az április elsejei határozat indokolását, arról győződünk meg, hogy a Philologiai Közlöny, Heinrich úr tényleges vezetése utolsó évében, a Philologiai Társaság bizonyágtétele szerint,¹ odáig jutott, hogy személyeskedő botrányainak csakis ilyen medicina pejor morbo vethetett már véget. De arról is meggyőződünk, hogy a Philologiai Társaság komolyan lehetlenné akarta tenni az u. n. subjectiv kritikát s épen azért hozta határozatát, hogy eszközt adjon a szerkesztők kezébe *minden* személyeskedés távoltartására.

A határozatban ugyan, csak az *ellenbírálát* van kiemelve, de — szerintem legalább — a határozattal kapcsolatos logikai és tisztességbeli követelmény, hogy ha már *minden ellenbírálát visszautasítandó*: még kevésbé engedhető meg, hogy akár a szerkesztőség, akár benfentesei, akár bárki más, személyeskedő támadással hívják ki az ellenbírálatot, mely elvileg ki van zárva a lapból.

¹ »Tekintve, hogy az Egyetemes Philologiai Közlöny legutóbbi számaiban megjelent nyilttéri közlemények és ellenbírálatok a tudomány igaz érdekeinek rovására, a *subjectiv kritikának* kelleténél nagyobb tért engedtek, hangjuknál és modoruknál fogva sokszor sértők voltak, a munkatársak és tagok nagy részére elidegenítőleg hatottak, a Közlöny amúgy is szűkre szabott hasábjait cél és eredmény nélkül lefoglalták s általában véve a komoly irodalmi és tudományos munkásság méltóságával meg nem egyeztethetők: a választmány a hazai philológiának hasznos szolgálatot vél tenni«, stb. l. folyt. fent.

Ez az én felfogásom; a Philologiai Közlönyé homlokegyenest ellenkező. A Philologiai Közlöny rendjén valónak itéli, hogy közlétegyen személyes támadásokat ugyanakkor, midőn visszautasítandónak minősít minden ellenbírálatot. A szakszerkesztő ugyanaz nap, mikor Dr. Komáromy úr főttebbi cikkében nem lát »tényleges helyreigazítást«, hanem csak »ellenbírálatot«, melynek az április elseji határozat értelmében nem ad helyet a lapban: ugyanaz nap, — mondom — kibocsátja a Philologiai Közlöny márcziusi füzetét, melyben nemcsak hogy egyszerre két pasquillust tesz közzé, hanem mind a kettőt gazdátlanul, névtelenül, áljegy („ — i“) alatt adja ki, vagyis elvállalja értük a felelősséget.

Ezek egyike (a 274, 275. lapon), Széchy Károly, a kolozsvári egyetemen az irodalomtörténet nyilv. rendes tanára, szakbeli műveiről húsztizetendeje ismeretes íróársunk ellen irányul, a Váczy-féle Kazinczy kiadásról *Kazinczy Ferencz levelezése* cím alatt közzétett tanulmánya alkalmából.

Széchy úrnak ezen negyven lapra menő kritikai tanulmánya, elejétől végig a forrásokra hivatkozva, nyomról nyomra követi a Váczy-féle editiót, s arról *ténybeli adatok* összeállításával lesújtó ítéletet mond.

Ily szerkezetű, lényegében pozitív adatokon nyugvó művel szemben, „ — i“ úr védelmébe veszi Váczy kiadását, még pedig akkép, hogy egyetlen idézet vagy adat megczáfolása, vagy akár csak szóbahozatala nélkül, tehát minden *dologi momentum* teljes mellőzéseivel, ekkép ejti ítéletét:

»minden tisztességes szakember tudja, hogy az ily nehéz föladatot egy ember első ízben teljesen meg nem oldhatja. Ez az egyik. A másik dolog az egész bírálat hangja. Széchy oly óriási magasságban érzi magát nemcsak Váczy, hanem az egész Akadémia és összes tudományosságunk fölött, hogy nem is talál már a magyar nyelv szótárában elég szitkozódó és elítélő kifejezést, melylyel egész souverain megvetését világgá bocsáthatná. Hisz elismerjük, hogy egy egyetemi tanszék magas fórum: de hogy ez a magasság ily tonusra följogosítana, az még akkor sem engedhető meg, ha az illető bíráló kiváló szakember, a ki hivatottságának bár csak szerényebb jeleit is adta. Széchyról ez tudvalevőleg nem állítható, nem is állította még senki,¹ s így többszörösen indokolatlan és illetlen az ő hangja. Az előttünk fekvő bírálat után természetesnek fogja találni a szerző, ha ezentúl fokozott érdeklődéssel és feszültséggel várjuk nagyobb szabású tudományos műveit, mert csak az ilyenek indokolhatják némileg, persze megint csak utólag, mostani föllépésének sajátzerű tenorját.«

¹ Hát (ha más nem) az egyetem, mely collegánkká meghívta?

— Vajjon megegyeztethető-e az irodalmi tisztességgel általában, valamint a Philologiai Társaságnak a subjectiv kritikáról hozott határozatával különösen, hogy ily burschikos frivolitások s pusztán csak személy-gyalázó invectivák — megtévezve még azzal is, hogy a szerző nem áll elő igazi nevével — helyet nyerjenek oly lapban, mely elvileg kizárja az ellenbírálatot?

Erre nézve legyen szabad reménylenünk, hogy ha esetleg a Philologiai Közlöny késedelmeskednék is: derék társulatunk, a Philologiai Társaság, nem fog késni a kellő válasz, illetőleg Széchy Károly urat tekintve, az elégtétel megadásával!

A szóbanforgó »—i« úr második támadása, az ellenbírálato-
kat elvileg kizáró folyóiratban (a 276. lapon): dr. Erdélyi Pál úrnak legutóbbi füzetünkben megjelent »Atilla és a hunmondák« című cikkét rántja el. Itt már az eljárás még az előbbeninél is incorrectebb. Mert dr. Erdélyi Pál úr, a Philologiai Közlöny régi munkatársa, kitől két cikket tesznek közzé éppen ebben a számban, melyben egyúttal kiszolgáltatják egy névtelen írónak.

Nálamnál ifjabb író ez esetben evidensnek mondaná, hogy bizonyos pressió esete forog fenn. De már én nem hagyom el a szilárd alapot, melyen mozoghatok; s azért csak annyit említek, hogy a szakszerkesztő két sornyi jegyzetében, megtámadott munkatársát úgy védelmezi, hogy »—i« úrnak, mint »tisztelt szerzőnek«, tiszteletteljes hangon, »némileg« ellenemond.

»—i« úr ezen második pasquillusa a következő mondatban éri el tetőpontját:

»teljesen megfoghatatlan tény, hogy szerző és szerkesztő még csak Attila nevét sem írják helyesen.«

Állításával röviden végezhetünk.

Mivel dr. Erdélyi úr terjedelmes tanulmányát, miként minden sorából kivehető, éppen azért írta, hogy feltüntesse a *nálunk élő hagyomány* Attiláját: cikke irányzatának megfelelőleg igen természetesen és igen helyesen *Atillának* írja hősét, mert magyar ajkon és termeten vagy *Atilla* vagy *atilla* a hun király neve.

Mind a mellett én mint szerkesztő, historicus létemre, az indexbe *Attila* néven vettem föl a királyt (Irod. tört. Közl. I. 498. lap), mit azonban »—i úr« szenvedélye vagy egyszerűen felületesége, — nem tudott észrevenni.

A reánk, s directe reám mért vád tehát — egy fuvalomra összemlik, s nem marad az egészből egyéb, mint a rosszhiszeműség.

Valóban siralmas látvány: ennyi rosszakarattal mellett, ilyen Tehetetlenség. Egy tizenkét éves füzetből, melyet semmivé szeretne tenni, nem tud (s nem szégyen!) felhozni ellenem egyebet, mint hogy *nem tudom, hogy írják a történelmi Attila nevét?*

Ecco il fonte del riso!

BALLAGI ALADÁR.